

Beşeri Coğrafyanın Öncüsü Carl Ritter'in Coğrafya Bilimine Getirdiği Yenilikler Ve Bugüne Yansımaları¹

The pioneer of human geography Carl Ritter's modernity to the geography and its reflections to these days

Sevil Top Yılmaz^{2*}, Ali Özçağlar³

²Çankırı Karatekin Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Çankırı.

³Ankara Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Ankara.

Öz: İlkçağlarda coğrafya, insanların yaşadığı ve bildiği dünyayı yazmak ve bu dünyayı anlamak manasına gelmekteydi. Eski yunan döneminde diğer birçok bilim dalında olduğu gibi coğrafya alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ortaçağa geldiğimizde Avrupa'da bir duraklama dönemi yaşanmış olup İslam dünyasında ise bilimsel faaliyetlerde bir ilerleme olduğu görülmüştür. İslam dünyası âlimleri, bu dönemde kendilerinden önceki bilim insanlarının fikirlerini alıp bunu geliştirerek coğrafyaya katkı sağlamışlardır. Rönesans ve keşifler çağı ile birlikte Avrupa yeniden coğrafi bilginin merkezi haline gelmiştir. Yeni ve yakın çağda ise Varenius, Keckermann ve Kant ile birlikte Avrupa'da bilimsel coğrafyanın temelleri atılmıştır. Coğrafya bilminde yaşanan bu gelişmeler, Aydınlanma çağında ortaya çıkan modern coğrafya için bir zemin oluşturmuştur. Aydınlanma çağıyla birlikte, Batı dünyası bilim adamları antik dönemden almış olduğu bilimsel mirası ortaçağ İslam âlimlerinin bilgileriyle sentezleyerek coğrafyada yeni bir dönem başlatmışlardır. 1750-1900 yılları arasında Carl Ritter ve Alexander von Humboldt gibi coğrafyacılar sayesinde coğrafya bilimsel kimlik kazanmıştır. Alexander von Humboldt modern fiziki coğrafyanın, Carl Ritter ise modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bizim çalışmamızda modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen "Carl Ritter kimdir ve coğrafyaya yapmış olduğu katkılar nelerdir?" sorularına cevap verilmeye çalışılacaktır. Vaka araştırması ile biyografik yöntemin birlikte kullanıldığı çalışmamızda, coğrafya tarihinde önemli bir yeri olan Carl Ritter ikincil veriler kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Carl Ritter, Erdkunde, coğrafya, modern beşeri coğrafya, coğrafya tarihi.

Abstract: In the first age, geography mean to understand and write the world where people live and know. There have been important development in geography as in many other disciplines in ancient greek period. In the middle ages, there has been period of stagnation in Europa, but in islamic World has been seen development in scientific activity. In this period, the scholar of Islamic World have contributed to the geography improving the ideas of earlier scientist before them. Europe has became the centre of geographic information with Renaissance and Age of Discoveries. In new and modern age has been founded scientific geography in Europe with Varenius, Keckermann and Kant. These developments in geography has provided a basis for modern geography that emerged in the Enlightenment. With the enlightenment, scientist of western world have started a new era in Geography to synthesis the scientific heritage from ancient times with the knowledge of Medieval islamic scholars. Geography has gained scientific identity thanks to geographers as Carl Ritter and Alexander von Humboldt between 1750-1900. Alexander von Humboldt is considered founder of modern physical geography, and Carl Ritter is considered founder of modern human geography. In our study will be answered to these questions; " Who is Carl Ritter, what is the Ritter's contribution to the

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Ali Özçağlar danışmanlığında Sevil Top Yılmaz'ın hazırlamış olduğu "Alman Coğrafyacı Carl Ritter'in Coğrafya Bilimine Katkıları" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*İletişim Yazarı: Sevil Top Yılmaz, e-posta: seviltop48@hotmail.com.

geography? ”. In this study, case study and biographical methods are used together and Carl Ritter, who has an important place in history of geography, has been studied deeply by using secondary data.

Keywords: Carl Ritter, Erdkunde, geography, modern human geography, history of geography.

1. Giriş

Her bilimin olduğu gibi coğrafya biliminin de bir tarihi vardır. Coğrafya tarihi, coğrafyanın ne olduğunu, kökenini, gelişimini, içerik ve yöntem açısından ortaya çıkan farklılıkları, coğrafyaya katkı yapan kişilerin hayatlarını ve eserlerini ve bilimsel kurumlarını inceler. Bunun yanı sıra coğrafyanın zaman içinde geçirdiği aşamaları inceler. Zaman ve toplum değiştikçe coğrafyanın tanımı ve içeriği de değişiklik göstermiştir. Coğrafyanın entelektüel tarihini yazmak bir defalık bir iş olmayıp herkes kendine uygun olan yerden coğrafyanın tarihini yazabilir (Gümüüşçü, 2012: 40). Biz de burada coğrafya tarihinin önemli isimlerinden olan Carl Ritter ve onun coğrafyaya katkıları hakkında bir araştırma yapmaya çalıştık. Modern beşeri coğrafyanın kurucusu olan Carl Ritter üzerine yurt dışında pek çok çalışma olmasına rağmen ülkemizde bu konuya dair herhangi bir araştırma olmaması bizi bu çalışmayı yapmaya itmiştir.

Çalışmanın amacı, en eski ve köklü bilimlerden birisi olan coğrafyanın tarihinde modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Carl Ritter’in biyografisini ve coğrafi fikirlerini ortaya koymaktır. “Carl Ritter kimdir?”, “eğitim hayatı nasıldır?”, “eserleri ve coğrafyaya olan katkıları nelerdir?” gibi sorulara yanıt verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda öncelikle modern coğrafyanın ortaya çıkmasına zemin oluşturan Rönesans ve reform hareketleri ile aydınlanma çağı üzerinde durulmuş olup bu dönemde bilimde ve coğrafya biliminde yaşanan gelişmeler aktarılmaya çalışılmıştır. Daha sonra modern beşeri coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Carl Ritter’in biyografisine, coğrafyaya olan katkılarına yer verilmiş olup en son sonuç bölümü ile bitirilmiştir.

Çalışmamıza başlarken öncelikle literatür taraması yapılmış olup konu ile ilgili daha önceden yayınlanmış çalışmalar incelenmiştir. Böylelikle çalışmamızla ilgili yerli ve yabancı kaynaklara ulaşılarak bize katkı sağlayacak bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Bizim araştırmamız veri toplama ve analiz yöntemi açısından nitel araştırma yöntemlerine tabidir. Carl Ritter üzerine olan bu çalışmamızda vaka araştırması ile biyografi yöntemi birlikte kullanılmıştır. Vaka araştırmasında amaç, hakkında araştırma yapılan kişi, grup, topluluk veya kurum üzerine derinlikli bilgiye sahip olmaktır. Amaç betimlemek, keşfetmek ve açıklamaktır. Burada genel duruma vakıf olmaya çalışmaktan ziyade spesifik bir vakanın derinlemesine anlaşılması hedeflenir (Kaya, 2014: 276). Biyografi yöntemi ise, biyografik veriler kullanılarak bir kişinin doğumundan ölümüne kadar olan yaşam hikâyesinin incelenmesidir. Biyografi yöntemi ile kişinin hayatı eleştirel bir tutumla araştırmalara ve incelemelere dayalı olarak anlatılıp kişinin doğduğu yer, ailesi, eğitimi ve mesleği gibi belirleyici unsurlar incelenir.

2. Modern coğrafyanın ortaya çıkışı

Coğrafya farklı zamanlarda farklı şekillerde algılanmış olup çeşitli evrelerden geçip değişik yöntemler kullanılmıştır. Avrupa’da Rönesans ve keşifler çağı ile birlikte kültürel ve bilimsel yeniden uyanış kendini göstermiş olup bu durum coğrafya biliminde de yaşanmıştır. Avrupa ortaçağda kaybetmiş olduğu gücünü ve etkisini yeniden kazanarak coğrafi bilginin merkezi haline gelmiştir. Coğrafi ufkun genişlemesi, haritacılıkta ve tabii ilimlerde yaşanan gelişmelerin coğrafya bilimini de etkilemesi neticesinde yeni gelişmeler kaydedilmiştir. Avrupa ülkeleri bu dönemde coğrafi keşif seyahatlerine başlamışlardır. 15. yüzyıl sonları ile 16. yüzyıl başları arasındaki dönem büyük coğrafi keşifler dönemi olarak bilinmektedir (Özçağlar, 2009: 262). Avrupa’da coğrafya biliminin canlanmasında ve gelişmesinde keşifler ve Rönesans’ında dâhil

olduğu bazı temel faktörler vardır. Bunlar arasında haclı seferleri, pusulanın yaygınlaşması, tercüme eserlerin artması gibi çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi haclı seferleri sayesinde batı dünyasının İslam dünyasıyla temasa geçmesi neticesinde Avrupa'ya ilim, fikir, sanat, teknoloji ve diğer alanlarda birçok yeniliğin gelmesidir. İkinci olarak ise, pusulanın kullanımının yaygınlaşması, denizcilik ve gemi yapımı alanındaki ilerlemeler, gözlem ve astronomi aygıtlarının geliştirilmesi kâşifleri cesaretlendirerek coğrafyanın gelişmesini sağlamıştır. Rönesans ve reform hareketleriyle birlikte birçok eski Yunan eserleri ve coğrafya eserleri tercüme edilmiş olup bu da coğrafya biliminin gelişmesinde etkili olmuştur. Bunların yanı sıra coğrafi keşifler ile coğrafi ufuk hızlı bir şekilde genişlemiş olup bilimsel faaliyetler ile insan hayatını ilgilendiren birçok konuda yeni bakış açıları oluşmuştur. Rönesans ve keşifler çağının getirdiği değişimler ve gelişmeler tabi ki bir anda olmamış yaklaşık üç yüzyıl gibi bir sürede gerçekleşmiştir. Avrupa'nın ortaçağ coğrafya bilgisine göre büyük gelişmeler göstermesi ancak Rönesans ve reform hareketlerinin sonunda gerçekleşmiştir (Gümüşçü, 2012: 98-99).

16. ve 17. Yüzyıllarda Avrupa tam anlamıyla devrimlere tanık olmuş olup bunlar gökyüzü ile ilgili, entelektüel ve siyasal devrimlerdi. Tüm bu gökyüzü, dinsel, siyasal ve toplumsal açıdan yaşanan bilimsel devrimler coğrafi bilgi üzerinde de etkili olmuştur. Avrupa tarihinde modern bilimin kavramsal, yöntembilimsel ve kurumsal temellerinin ilk inşa edilmeye başlandığı döneme Bilim Devrimi denmektedir. Bu dönemin hangi zaman aralığını kapsadığı tarihçiler arasında farklılık gösteriyor olsa da 16. ve 18. yüzyıllar arası bilim devrimi olarak nitelendirilmektedir. Bu dönem boyunca Avrupa kültürünün, fiziksel dünyanın doğası ve onun nasıl araştırılacağı, inceleneceği ve ifade edileceğiyle ilgili önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bilim devriminin önemli özelliklerinden birisi gerçeği elde etme aracı olarak deney ve gözlem üzerine yapılan vurgudur. Fiziksel dünyanın izah edilmesinde deneyimsel yolların gerçekleştirilmesi üzerinde durulmaktaydı. Buna göre hiçbir doğuştan düşüncemiz yoktur, salt çıkarsamacı bir yöntem yoluyla dünyaya ilişkin gerçeklikler bulamayız. Deneyim ve gözlem biricik güvenilir bilgi kaynaklarıdır ve bu bilginin sınırları duyularımız tarafından belirlenir (Henry, 2011: 1-12; Copleston, 2004: 134). Reform çağıyla birlikte coğrafyada da reform yapmak ve kısmen klasik ve dinsel otoritelere dayanmaktan vazgeçmek ve kişisel gözlemleri tanıtmak Alman hümanistlerce gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde coğrafi bilginin din kitaplarından değil dünya deneyimleriyle kazanılabileceği dile getirilmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde gözlemler de önemsenmeye başlanmıştır. Reform döneminde coğrafya dar dinsel görüşlerden kurtarılarak ilerlemeye devam etmiştir. Coğrafyacılar bunu yaparken dine saldırarak değil doğal dünyanın Tanrıdan bağımsız olarak sorgulanabileceğini ileri sürmüşlerdir (Özgüç-Tümerterkin, 2010: 83-84). Bu dönemde bilimsel coğrafyanın kuruluşu Bartholomaeus Keckermann ve Varenius'a kadar dayanmaktadır. Onlar coğrafyaya özgü kavram sistematiğini geliştirmişler ve coğrafyayı "Genel Coğrafya" ve " Bölgesel Coğrafya" olmak üzere iki alana ayırmışlardır. Onlar sadece yerleşmelerin nasıl olduğuna dair topografik olguların anlatımı ve tasvirinden ziyade mekânsal, tarihsel ve bölgesel kontekste halkların, devletlerin ve yerlerin anlatımı yoluna gitmişlerdir (Blotevogel, 2002: 38-40).

15. ve 16. yüzyıllarda büyük bir ivme kazanan coğrafya, modern coğrafyanın kurulduğu Aydınlanma Çağına 18. yüzyıla iyi bir zemin hazırlamıştır. Avrupa'da 17. yüzyılda ortaya çıkıp 18. yüzyıl boyunca hüküm süren aydınlanma hareketi akılcı düşüncüyü eski, geleneksel, değişmez kabul edilen varsayımlardan, önyargılardan ve ideolojilerden özgürleştirmeyi ve yeni bilgiye yönelik kabulü geliştirmeyi amaçlayan düşünsel gelişimi kapsayan dönemi ifade etmektedir. Aydınlanma çağıyla birlikte tanrı, akıl, doğa ve insan kavramları yeni bir birleşime ulaşmış olup bu da Avrupa'da sanat, siyaset ve felsefe alanında devrimci

gelişmelere yol açmıştır (Engineri, 2008:1). Aydınlanma çağının temel özelliği aklın batıl inanç karşısında üstün olduğunun düşünülmesidir. Bu, insanlığın toplumsal olarak ilerleme sürecinde olduğu ve böylelikle geleceğin geçmişe oranla bir gelişim ifade ettiği fikriyle birleşir (Gribbin, 2014:264). Aydınlanma çağıyla birlikte Batı dünyası, antik dönemden almış olduğu bilimsel mirası ortaçağ İslam medeniyetlerinin bilgileriyle birlikte sentezleyerek bilim camiasında da bir aydınlanma yaşamıştır. Coğrafyada ise bu aydınlanma ve bilimsel kimliğin oluşması 1750-1900 yılları arasında özellikle Kant, Humboldt, Ritter, Peschel ve Ratzel'in sayesinde gerçekleşmiştir. Coğrafyanın bilimsel kimlik kazanmasının yanı sıra birçok diğer bilim dalında olduğu gibi coğrafyada da yeni gelişmeler ve dönüşümler yaşanmıştır (Gümüşçü, 2012: 102).

18. yüzyılda Aydınlanma çağı ile birlikte coğrafya geleneksel dini açıklamalardan ayrılarak özgürleştirilmiştir. Bu geleneksel dini yaklaşımların yerine aydınlanmacı bakış açısı ışığında halkların ve kültürlerin varlığı ve doğasına ilişkin nedensel ve mekanik açıklamalar ortaya çıkmıştır (Blotevogel, 2002: 38-40). İlk zamanlardan bu yana insanların elde ettiği coğrafi veri ve bilgilerin toplanıp gösterildiği başlıca kayıtlar haritalar olduğundan haritacılık başından beri coğrafyanın ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmıştır. Dolayısıyla coğrafya yüzyıllarca haritacılık ve keşiflerle birlikte ele alınmış ve dünyada keşiflerin tamamlandığı 17. yüzyıldan sonra eski coğrafi görüş yavaş yavaş bırakılarak modern coğrafyanın temelleri atılmıştır (Martin- James, 1993: 133).

18. yüzyılda gözlem araçlarının gelişmesi ve haritaların kesinleştirilmesi coğrafya bilimine hiç olmadığı kadar veri sağlamıştır. Modern coğrafyanın kurucuları olarak kabul edilen Ritter ve Humboldt bu dönemi iyi kullanmışlardır. Humboldt yaptığı uzun gezilerdeki alan çalışmaları ile Ritter de başka bilim adamları ve otoritelerin çalışmalarından yararlanarak muazzam bir bilgi birikimi oluşturmuşlardır. Humboldt ve Ritter, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın ortalarına kadar olan dönemde coğrafyayla ilgili dört önemli noktaya değinmişlerdir;

1-Yabancı ülkelerin ve halkların değişik ve ilginç yönlerine olan ilgileriyle keşif ve geziler aracılığıyla merak uyandırmak; coğrafya hem kendilerinin (Almanların, Fransızların, Avrupalıların) hem de diğerlerinin (Arapların, Çinlilerin ve Afrikalıların) tasvirlerine katkı sağladığına,

2-İnsanların yaşadığı yer olan dünya üzerinde ilahi bir düzenin varlığına (hümanist teolojide coğrafi teşekkülün başlangıç noktası),

3-Egemen devletlerin merkantilist ve askeri menfaatleri için coğrafi bilginin pratik ihtiyaç olduğu,

4-Avrupalı güçlerin erken dönemlerdeki sömürge menfaatleri için diğer ülkelerin kaynakları hakkında bilgiye gereksinim olmasıdır (Blotevogel, 2002: 38-40).

Her ikisi de yapmış oldukları çalışmalarla coğrafyaya yeni bakış açıları kazandırmış olup onlardan sonraki dönemlerde de gerek Almanya'da gerekse diğer ülkelerde fikirleriyle varlıklarını sürdürmüşlerdir (Tümertekin, 1990: 11-14).

3. Modern beşeri coğrafyanın öncüsü Carl Ritter

7 Ağustos 1779'da Quedlinburg'da dünyaya gelen Carl Ritter, erken yaşata babasını kaybetmiştir. 1785 yılında Christian Gotthilf Salzmann'ın Schnepfenthal'de kurduğu okula yerleşmiştir. Ritter'in hayatında önemli bir dönüm noktası olan Schnepfenthal'de 11 yıl yani üniversite eğitimine başlayana kadar kalmıştır. Fransız aydınlanma filozoflarından Rousseau'nun fikirlerinden etkilenerek açılmış olan bu okulda yeni

eğitim modelleri ve öğretileri denenmiştir. Rousseau eğitiminin temelinde doğal bireyliğin geliştirilmesi yatıyordu. Eğitimin amacı doğal insanı bilinçlendirmektir. Ona göre çocuk doğal gereksinimlerini özgürce karşılayarak gelişmeli ve her şeyden önce insan olmalıdır. (<http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2292/unite03.pdf>). Ritter'in hayatında da önemli derecede etkili olan bu okulun temel prensipleri arasında “bütün insani ilişkiler mutlulukla kurulabilir ve çevredeki bütün aksilikler eğitim yoluyla azaltılabilir ya da yok edilebilir” düşüncesi karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında “Doğa kanunlarına uyum” ve “aydınlanma” bu yeni okulun önemli sloganları arasında olup Ritter'in bilim anlayışında da karşılaşmaktayız. Başarılı bir öğrenci olan Ritter'in favori dersi coğrafya olup çizim konusunda da oldukça yetenekliydi. Schnepfenthal'de eğitim gördüğü süre boyunca çeşitli yerlere yapılan arazi gezilerine de ilgi göstermiştir. (Gage, 1867: 18-19).

Ritter, eğitim hayatına devam edebilmek için 17 yaşında Schnepfenthal'den ayrılarak Halle'ye geldi. Ritter'in üniversite hayatına başlarken amacı iyi bir eğitimci olmaktı. 2 Kasım'da Ritter, istatistik bölümüne öğrenci kaydını yaptırmış olup ilk dönem genç öğrenci Ritter'in katıldığı dersler tamamen pedagoji ve istatistik ile sınırlı tutulmuştu (Schmitthenner, 1951: 11; Gage, 1867: 44-46). Üniversitede aldığı derslere baktığımızda Ritter'in doğrudan coğrafya ile bağlantılı dersler almadığını görüyoruz. Mantık, ahlak, Avrupa tarihi, fizik, kimya, istatistik, estetik, Roma Tarihi, metafizik gibi çeşitli dersler almış ve bunlarda da başarılı olmuştur. Ritter'in Halle'deki eğitimi sırasında coğrafya bilgisi sistematik olarak geliştirilmedi ancak bu bastırılmadı da. Ritter'in içinde bulunduğu o dönemde coğrafya henüz bilimsel kimliğini kazanmamış olup başka bayraklar altında yelken alıyordu (Beck, 1979: 21). 1798 yılında Ritter, Halle'deki üniversite eğitimini tamamladıktan sonra özel öğretmen olarak çalışacağı Frankfurt'a taşındı. Özel öğretmen olarak çalışacağı aile Frankfurt'un hatırı sayılır zengin ailelerinden biriydi. Burada Ritter'in ilgilenmesi gereken dört çocuk vardı ve zaman zaman çocukların eğitimine engel olabilecek bazı sorunlarla karşılaşmış olsa da çok zorluk çekmeden bunların üstesinden gelmeyi başardı. Frankfurt'ta bulunduğu dönem içinde Ritter bir coğrafyacı olmayı değil daha çok iyi bir eğitimci olmayı hayal ediyordu ve çalışmalarını doğa tarihi, tarih ve dil üzerine yoğunlaştırmıştı. Bunların yanı sıra yakın bölgelere yapmış olduğu geziler onun bilimsel anlamda ilerlemesini sağlamıştır. 1800'lü yıllara geldiğimizde artık Ritter tematik haritalar yapmaya ve coğrafya üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır (Gage, 1867:111-112). 1804-1807 yılları arasında iki ciltlik “Europa: ein geographisch- historisch-statistisches Gemaelde (Avrupa: coğrafî-tarihi-istatistiksel tasviri)” ismiyle Avrupa'nın altı haritasını içeren eserini yayımlamıştır (Plewe, 1982:5).

Almanya'da eğitim reformunun büyük başlangıcı Wilhelm von Humboldt tarafından az da olsa formüle edilmiş ve 1810'da Berlin Üniversitesi kurulmuştur. Berlin Üniversitesi, Hegel, Schleiermacher, Savigny, Boeckh ve kısmen de Carl Ritter aracılığıyla dünya çapında önemli bir üniversite haline gelmiştir. Ritter, 1810'da Berlin'de kurulmuş olan Friedrich-Wilhelm Üniversitesinde 1820 yılında Profesör, 1825 yılında ise Ordinaryüs Profesör ünvanını almıştır (<http://www.luise-berlin.de/bms/bmstxt01/0101porb.htm>; Beck, 1979: 43). Ritter'in Berlin Üniversitesinde verdiği dersler, “*Karşılaştırmalı Coğrafya, Avrupa, Filistin, Asya'nın Etnografyası, Asya'nın Coğrafyası ve Etnografyası, Afrika'nın Coğrafyası ve Etnografyası, Kuzey Kutup Bölgesi ve Antarktika Keşif Gezileri, Asya Coğrafyası, Sina Yarımadası, Coğrafya Tarihi, Yunan Coğrafyası ve Keşifler Tarihi*” konularından oluşmaktaydı. Ritter'in üniversitede verdiği derslere ilgi ilk başta az olsa da ilerleyen dönemde derse katılım fazlasıyla artmıştır. Ritter'in coğrafyasını dinlemek için yurtdışından da birçok kişi gelmiş olup bunlar arasında Rus Semennov (Tian-Shanski), Fransız Reclus ve 1854-1880 yılları arasında Amerika'da Princeton'da profesörlük yapan Swiss Guyot da vardı.

Coğrafyacıların yanı sıra ilahiyatçılar, filologlar, hukukçular da Ritter'in derslerine yoğun ilgi göstermişlerdir (Gage, 1867: 181-188). Öğretmen olarak Ritter'in bilgileri sadece üniversiteyle sınırlı kalmamış olup harp okulunda da bilgilerini aktarmıştır. 1822'de profesör olmasının ardından Prusya Kraliyet Akademisine seçilmiş üye olarak kabul edilmiş olup Allgemeine Kriegsschule'de de haftada dört saat genel ve bölgesel coğrafya üzerine dersler vermeye başlamıştır (Linke, 1981: 101). 1822 ile 1859 yılları arasında büyük eseri Erdkunde'sinin ciltlerini yayınlamıştır. Bu eserin ilk cildi 1822 yılında yayınlanan Afrika olup son cildi de 1859'da yayınlanmış olan Küçük Asya'dır. 1828 yılında Heinrich Berghaus (1797-1884) ile birlikte Berlin Coğrafya Topluluğunu kurmuştur. Ritter, bu topluluğa yeryüzünün insan, insanın yeryüzü üzerinde olan karşılıklı etkisinin nasıl olduğuna dair "sosyal ve bilimsel bir cemiyet" olma misyonu yüklemiştir. Ritter'in sabrı, azmi ve çabaları sayesinde Berlin Coğrafya Topluluğu o zaman için dünyadaki en etkili topluluklardan biri olmuştur (Gage, 1866: 190; Beck, 1979: 51). Ritter, Berlin'de bulunduğu dönemde Avrupa'nın birçok değişik ülkesini ziyaret etmiştir. İsviçre, İtalya'nın kuzeyi, Pirene, Fransa'nın güneyi ve batısı, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç ve Norveç onun gezilerinin yıllık rotasını oluşturmaktaydı (Gage, 1866: 192-193).

Ritter, 1840 yılında eşinin ve kız kardeşinin ölümünden sonra oldukça sakin bir hayat yaşamaya başlamıştır. Avrupa'da yaşanan 1848 ihtilalleri Ritter'i de olumsuz etkilemiş olup 1850'den sonra üniversitedeki görevinden ayrılmıştır. Bunun yanı sıra 1853 yılında Askeri okuldaki görevinden, 1855 yılında ise Prusya Bilimler Akademisindeki görevinden ayrılmak durumunda kalmıştır. Ritter, 7 Ağustos 1859'da 80. yaşını kutladıktan ortalama bir ay sonra 28 Eylül 1859'da saat 10 sularında Berlin'de hayatını kaybetmiştir. Ritter'in Berlin Üniversitesi'ndeki profesörlük koltuğu 1874 yılında Kiepert'in Coğrafya profesörü olmasına kadar boş kalmıştır (Beck, 1979: 61; Warf, 2010: 2471).

3.1. Carl Ritter'in coğrafya bilimine katkıları

Modern coğrafyanın kökeni Aydınlanma Çağına kadar uzanmaktadır. Humboldt ve Ritter gibi önemli coğrafyacıların yazıları hem modern coğrafyanın hem de Aydınlanma Dönemi coğrafyasının mentalitesinin belirtileri olarak kabul edilmektedir. XVIII. yüzyıldaki coğrafya çalışmaları sadece bölgesel tasvirler içermekte olup zamanın sosyal ve entelektüel yapısından kopmuş durumdadır. Aydınlanma çağı coğrafyası, evrensel coğrafyanın ortaya çıkmasıyla dikkat çekmektedir. Ritter'in hayatı, Alman aydınlanması, romantizm ve Biedermeier dönemi² etkisi altında şekillenmiş olup onun eserleri dönemin entelektüel hareketlerini yansıtmaktadır. Ritter, Fransız aydınlanmasının başladığı, alman romantizminin olduğu yüksek ruhsal bir uyanışın yaşandığı günlerde yaşamıştır (Lehmann, 1959: 184). Alman klasik felsefesinin temsilcileri arasında olan F.W. Schelling ile uzun süre yazışmış ve birebir bağlantı kurmuştur. Ritter'in Quedlinburg'daki günlüklerinden birisi tamamen Schelling'in yazılarıyla doludur. Schelling'in ilk eserleri o dönemdeki doğa bilimciler gibi Ritter'i de etkilemiş olup en çok Schelling'in doğaya olan diyalektik yaklaşımı onu derinden etkilemiştir. Erdkunde'nin girişi Ritter ve Schelling'in teorik olarak prensipte anlaştıklarını ortaya çıkarmıştır. Schelling'in "doğal çevre bir gelişme süreci olarak görülmeli" şeklindeki görüşüne Ritter de katılmaktadır, bununla beraber Schelling'in kısmen kendine özgü objektif-idealist çerçevede çevrelenmiş doğa görüşünü Ritter daha bütüncül ve kesin açıklamaya çalışır ve onun

² Beidermeier dönemi, 1815'ten 1848 yılına kadar Avrupa Kıtasında büyük bir uyanışın yaşandığı dönemdir. XVIII. yüzyılın sonarı ile XIX. yüzyılın başlarına denk gelen bu dönemde burjuva sınıfı güçlenmiş ve sanat her kesimden insanın ortak anlayışı olmuştur. Beidermeier akımı kendini edebiyatta, sanatta ve iç mimaride daha çok göstermiştir (<http://www.biedermeier.us/biedermeier.htm>; <http://www.britannica.com/art/Biedermeier-style> (Son Erişim: 25.09.2016)).

araştırmaları objektif idealizmden materyalizme doğru olan değişime kararlı bir zemin hazırlamıştır (Linke, 1981: 102).

Modern coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Carl Ritter, yazdığı eserleri, yetiştirdiği öğrencileri ve öne sürdüğü coğrafi fikirleri ile coğrafya bilimine büyük katkıları olmuştur. Ritter, kendi dönemindeki muhtemelen hiçbir öğrencinin eğitim görmediği şekilde coğrafya için özel eğitim görmüştür. Rousseau ve Pestallozzi öğretilerini izleyen bir eğitim sisteminin mevcut olduğu Schnepfenthal’de bir okulda yaşamış ve eğitim almıştır. Dünya ile ilgili bilginin gözlem aracılığıyla edinilebileceğini çok erken yaşlarında öğrenmiştir (R. Hartshorne, 1949, s. 50-51). Ritter, coğrafyada doğa ve insan ilişkilerini ön plana çıkarmıştır. Doğal çevreden ziyade beşeri çevreye odaklanmış olup coğrafyaya insan ve doğanın birliğini vurgulayan bir yaklaşım getirmiştir. Ritter’e göre coğrafyanın amacı çeşitlilik içinde birliği tanımlamaktır yani bir mekânın tüm karakterini ortaya koymaktır (Warf, 2010, s. 2470-2471). Ritter’e göre dünyadaki herhangi bir yer, yeryüzünün bir bölümü olarak tek başına incelenemez, yeryüzündeki çeşitli yerler birbirleriyle ve dünya ile ilişkili olaylar neticesinde belirli özelliklerine göre incelenmelidir ve coğrafi görünümünden ziyade bu görünümün insanla olan ilişkisine dikkat çekilmelidir. Ritter bununla ilgili olarak Erdkunde isimli eserinde şöyle demiştir;

“Burada doğanın tarihle, ülkelerin milletleriyle nasıl bir ilişki içinde olduğuna; doğanın insanlar üzerinde, bir halkın diğer bir halk üzerinde nasıl etkili olduğuna değinilecektir. Bu söz konusu etki, ezelden beri milletler, devletler ve insanlık tarihi için önemli bir araştırma konusu olmuştur ve halen günümüzde güncelliğini sürdürmektedir” (Ritter, 1822, s. 1-7).

Ritter, coğrafi ortama dikkat çeken ilk coğrafyacı olmuştur. Coğrafi denilen tüm ortamlarda tüm coğrafyanın temeli olan yeryüzünün kavranılmasını istiyordu. Ritter’e göre yeryüzünün tanınmasına doğa bilimleri kadar beşeri bilimlerin de ihtiyacı vardır. Ünlü eseri Erdkunde’nin tam isminin “İnsanın tarihi ve doğa ilişkileri açısından dünyanın tanınması” olması da yine bu görüşü desteklemektedir (Özgüç-Tümertekin, 2012:125-126).

Ritter coğrafyanın asıl amacının sahanın içeriğini anlamak olduğunu ve coğrafyanın, “yeryüzünün dünyevi şeylerle dolu olan mekânın” çalışması olduğunu söyler. Ritter’e göre yeryüzündeki bölgeler salt yeryüzünün bölümleri olarak kendi içlerinde çalışılmaz, hiçbir yeryüzünde bulunan kendi kendilerine çalışılan objeler değildirler, aksine yeryüzündeki bölgeler, yeryüzünü dolduran birbiriyle ve yeryüzüyle ilişkili olan fenomenlerin sonucunda belli karakterler açısından çalışılmalıdır.

Ritter, şehirler ve ülkeler hakkındaki bilgilerin cansız özetlerinin geleneksel olarak anlatımı yerine “yeni bilimsel coğrafya” öğretimini sürekli olarak vurgulamaktadır. Onun bilimsel coğrafya anlayışı, kendisinin erken yaşlarda geliştirdiği “çeşitlilik içinde bütünlük kuramına” dayanmaktadır. Ritter’in coğrafya çalışmalarındaki amacı dünya üzerinde meydana gelen fenomenlerin envanterini yapmak değil daha çok bölgesel bağlılık oluşturan ilişkileri ve bağlantıları anlamaya çalışmak olmuştur (Martin-James, 1993: 128). Ritter, sıklıkla Almanca bir kelime olan “zusammenhang” (ilişki/bağlam) sözcüğünü çeşitli şeyler arasındaki bağlantının niteliğini göstermek için kullanmıştır. Ritter, coğrafyanın salt tasvirden kurtulup analitik bir bilim olabileceğini göstermiştir. Eserlerinde ülkelerin sadece fiziki coğrafyasını değil ülkelerin tarihi, siyasi, etnik ve kültürel yapılarını da yazmıştır. Tasviri coğrafyanın ötesine geçip bir mekândaki karşılıklı ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Tasvir ettiği mekânsal düzende coğrafi fenomenlerin (coğrafi olayların) bütünlük oluşturmaları Ritter’in savunduğu bir görüştür. Ritter, bölgesel sentez ve tanımlamalara dünya çapındaki

analizlerden daha çok önem vermiştir. Çeşitlilik içinde bütünlük kuramı Ritter'in coğrafyada bölgesel yaklaşımı benimsemesine neden olmuştur (Martin- James, 1993:129). Her ne kadar yerlerin tasviri önemli olsa da bir alanın çeşitli kısımlarının arasındaki karşılıklı ilişkilerin analizi daha üst düzey bir anlayışa götürmektedir. Bir anlamda Ritter ile birlikte çağdaş analitik coğrafya çalışmalarının başladığı söylenebilir. Bu gelişmeler coğrafyada belli başlı düşünce akımlarının ortaya çıkıp yayılmasında önemli rol oynamıştır (Özgüç-Tümertekin, 2010: 127).

Ritter'in üzerinde durduğu bir diğer husus ise coğrafi çalışmaların amacının ve içeriğinin bütüncül bir bakış açısına sahip olması ve bütün çalışmaların insan odaklı olup insanla sonuçlanmasıdır (Dickinson, 1969). Buna bağlı olarak Ritter, Erdkunde 'sinin amacının da yeryüzündeki en önemli coğrafi-fiziki durumların takdim edilmesi ile özellikle insanların vatanlarının temel karakter ve ana hatları açısından insani gelişmişlikteki etkisinin nasıl olduğunu söylemiştir. Ritter'in coğrafi metodolojisi doğa teolojisi ile birleşmiş olup, onun dünya üzerindeki coğrafi unsurları anlamaya yönelik genel düşünceleri de teolojiktir. Ritter'in yeryüzü ile ilgili araştırmalarının sebebi yaratıcının mekânı şekillendirirken hedeflediği amacı keşfetmek için yapılan bir giriş olarak da değerlendirilebilir (Leighly, 1938: 243). Tüm her şeyin yaratıcısı Tanrı, insanların evi olan dünyanın kurucusu olarak tanımlanmakta olup Ritter'in tüm yazılarında ve derslerinde kutsal/ilahi yaratılışa övgüler vardır. Ritter, kıtaların diziliminin de ilahi bir düzenin olduğunu öne sürmüş olup ona göre her kıtanın temsil ettiği bir şey vardır. Ritter'e göre, ilk medeniyetlerin filizlendiği yer olan Asya'nın gün doğumunu, Afrika'nın ise öğle vaktini, Avrupa insanlığın büyük başarılarını ortaya çıkarmak için tasarlanmış olup insani gelişmişliğin zirveye ulaştığı yer olarak gün batımı ya da günün sona ermesini temsil eder. Ritter, kutup bölgelerinin ise toprağın ve insanın ebedi uykuya kapandığı zaman olan gece yarısını temsil ettiğini söylemiştir. Bilimsel fikirlerini evrenin yaratıcısı olan sabit Tanrı inancına dayandıran Ritter, mevcut düzenin arkasındaki amacı anlayabilmek için doğanın işleyişi üzerine çalışmıştır (Martin-James, 1993: 129; Jensen, 2009: 44-45).

Coğrafyayı kendinden önceki teorilerden ve rasyonel prensiplerden doğan çıkarımlara dayandırmaktan çok ampirik bir bilim olarak tasarlamış olan Carl Ritter için coğrafya gözlem yapılarak ilerleyen bir bilimdir. Bununla ilgili eseri Erdkunde'de şöyle demiştir; “coğrafya ampirik olmalı ve öğrenci genel kaidelere ulaşmak için araştırma sırasında gözlemden gözleme kendini geliştirmeli, önyargılı fikirlerden, hipotezlerden ya da gözlemlerden beslenmemeli” (Ritter, 1822: 23). Ritter, genel kaidelerin var olduğunu bilmesine rağmen peşin hükümlerden ve önyargılı fikirlerden kaçınmıştır.

Ritter, XIX. yüzyılda gelişmiş olan jeolojik dönemlerin, hayvanların ve bitkilerin sınıflandırılması yönteminden etkilenmiş ve bunu coğrafyaya uygulamıştır. Dünyayı kendi içinde sabit şekiller (kıtalar), hareketli şekiller (su, ateş, rüzgâr) ve üç krallık (hayvan, bitki ve maden) olmak üzere ayırmıştır. Ritter, bu modeli insan karakterini, yerleşme özelliklerini ve dünyadaki bölgeleri açıklamak için kullanmıştır. Ritter 'in çalışmaları coğrafya biliminin genelinde ve kısmen hâkim olan determinist görüş üzerinde etkili olmuştur (Artzi, 2004: 6).

Ritter'in coğrafya bilimine yaptığı katkılardan bahsederken onun yazmış olduğu kitapları da ele almak gerekir. Ritter, ilk olarak 1804-1807 yılları arasında iki ciltlik “*Europa: ein geographisch- historisch-statistisches Gemaelde (Avrupa: coğrafi-tarihi-istatistiksel tasviri)*” ismiyle Avrupa'nın altı haritasını içeren eserini yayımlamıştır. Ritter'in bu eseri daha sonra yayımlayacağı diğer eserlerinin temel özelliklerini yansıtmaktaydı. 1817-1859 yılları arasında 18 ciltlik “*Die Erdkunde im Verhaeltnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder allgemeine vergleichende Geographie (İnsan Tarihi ve Doğayla İlişkisi)*” adıyla

Açısından Coğrafya)” isimli eserini yayınlamıştır. Bu büyük eser, o zamanki dünya coğrafya alan yazınındaki en kapsamlı eser olarak kabul edilir. Ritter, Erdkunde’inde kaleme aldığı yerleri kendisi görmemiş olup başka araştırmacıların eserlerinden yola çıkarak anlatmıştır. Eserde gezegeni alt bölgelere ayıran Ritter, bu birimleri tanımlama, tasvir etme ve niteleme yoluna gitmiş olup bunu yaparken de sadece fiziki coğrafya özelliklerine değil mekânın siyasi, kültürel, etnik yapısına da değinmiştir. Aynı zamanda tarihi olayları fiziki şartlar bağlamında ele almıştır (Artzi, 2004: 4). Ritter bugün antika değerinde olan “Erdkunde” isimli bu eserinde bir mekân parçasını bütünüyle ele alarak üzerindeki tüm coğrafi unsurları karşılıklı ilişkiler bağlamında inceleyerek bölgesel coğrafya çalışması ortaya koymuştur. Çalışmalarında bölgeyi öne çıkarmış olup bir hat boyunca ele aldığı bölgedeki coğrafi unsurları anlatmıştır. Ritter, bölgesel yaklaşımı ile bir taraftan mekânı analiz ederken diğer taraftan üretilen bilgileri yan yana getirerek bölgenin benzerlikleri ve farklılıkları üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Ritter, modern beşeri coğrafyanın kurucusu olmasının yanında coğrafyanın modern bölgesel çizgisini de oluşturmuştur.

Ritter’in coğrafya bilimine kazandırmış olduklarından biriside yetiştirmiş olduğu öğrenciler ile ondan etkilenen coğrafyacılarıdır. Ritter’in ölümünden sonra ise Almanya’da coğrafya alanında birlik/bütünlük eksikliği yaşanmıştır. Alman üniversitelerinin bazılarında coğrafya dersleri veren Carl Ritter’in eski öğrencileridir. Temelde Ritter ve Humboldt’un görüşlerini ve kullandıkları kavramları değerlendirerek bunların coğrafi düşünce tarihinde yerlerini almasına çalışmış Alman coğrafyacısı ise Baron Ferdinand von Richthofen’dir. Jeoloji eğitimi görmüş olan Richthofen, saha gözlemi üzerine çalışmıştır. Beşeri coğrafyada Ritter’den sonra öncülük yapan isim ise Friedrich Ratzel olmuştur. Ratzel, Antropogeographie, Völkerrunde (3 cilt) ve Politische Geographie isimli eserleriyle coğrafyaya büyük katkı sağlamıştır. Ratzel çalışmalarında Ritter’in fikirlerinden etkilendiğini ve bu fikirleri geliştirdiği gerçeğine vurgu yapmıştır.

4. Sonuç

Coğrafya, insanın etrafında gerçekleşen doğa olayları ile ilgilenmesiyle ve merak etmesiyle başlamıştır. Coğrafya ile ilgili çalışmaların tam olarak ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese de eskiçağ düşünürleri tarafından başlatıldığı kabul edilmektedir. Klasik dönem boyunca coğrafi bilgi çeşitli filozofların gözlemlerini ve araştırmalarını kitaplaştırmasıyla devam etmiştir. Ortaçağda ise Müslüman bilginlerin kendilerinden önceki eserlerden faydalanarak yeni eserler üretmişlerdir. Ortaçağ Müslüman coğrafyacıları eskiçağ filozoflarının bilgileri ile kendi bilgi ve deneyimlerini birleştirerek coğrafyanın gelişimine katkı sağlamışlardır. Rönesans ve keşifler çağı ile birlikte Avrupa ortaçağda kaybetmiş olduğu bilimin merkezi olma özelliğini yeniden kazanmış olup aynı zamanda coğrafi bilginin de merkezi haline gelmiştir. Varenus, Keckermann, Kant, Cluverius eskiçağ ile modern coğrafya arasındaki bu geçiş döneminin önemli isimleridir. Modern coğrafyanın ortaya çıkmasından önce buna iyi bir temel oluşturan coğrafyacılarıdır. Bu dönemde coğrafi ufkun genişlemesi, haritacılık ve tabii ilimlerde yaşanan gelişmeler coğrafya bilimini de olumlu yönde etkilemiş olup gelişme göstermesini sağlamıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda ivme kazanan coğrafya 18. yüzyılda ortaya çıkacak olan modern coğrafyaya iyi bir zemin hazırlamıştır. 18. Yüzyılda ortaya çıkan aydınlanma çağıyla birlikte bilim dünyası eskiçağ ve İslam âleminin bilgilerini sentezleyerek bilimde de bir aydınlanma yaşanmıştır. Coğrafya bilimi de bu durumdan etkilenmiş olup onun bilimsel kimliğinin oluşması 1750-1900 yılları arasında Kant, Ritter, Humboldt ve Peschel sayesinde olmuştur. Bu dönemde haritaların kesinleştirilmesi ve gözlem araçlarının gelişmesi coğrafyaya oldukça çok veri sağlamıştır. Carl Ritter de içinde bulunduğu bu dönemi iyi kullanmış olup coğrafyaya yeni bakış açıları kazandırmıştır. Modern beşeri

coğrafyanın kurucusu olarak literatüre geçmiş olan Ritter, ileri sürdüğü fikirler, yazdığı eserler ve yetiştirdiği öğrenciler ile coğrafya biliminin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Özellikle coğrafyanın bilimsel kimliğini kazanmasında ve üniversitelerde coğrafyanın ders olarak okutulmasında payı büyüktür. Coğrafya bilimini salt tasvirden kurtarıp karşılıklı ilişkiler bağlamında araştırılması gerektiğini öne sürmüştür. Aynı zamanda insan ve doğanın birlikteliği üzerinde durmuş olup bunun yanı sıra coğrafi ortama da dikkat çeken ilk isim olmuştur.

Referanslar

- Beck, H. (1979) *Carl Ritter Genius der Geographie*, Dietrich Reimer Verlag, Berlin.
- Ben-Artzi, Y. (2004) "The Idea of a Mediterranean Region in Nineteenth- To Mid- Twentieth- Century German Geography", *Mediterranean Historical Review*, vol. 19, no.2.
- Blotvogel, H.H. (2002) "Die Geschichte der Geographie", *Lexikon der Geographie in vier Bänden*, Heidelberg, 38-40.
- Copleston, F. (2004) *Felsefe Tarihi: Aydınlanma*, İdea Yayınevi.
- Dickinson, R. E. (1969) *The Makers of Modern Geography*, London.
- Gage, W. L.(1867) *The Life of Carl Ritter*, Charles Scribner and CO. , New York.
- Gribbin, J. (2013) *Bilim Tarihi*, (çev. Barış Gönülşen), İstanbul.
- Gümüşçü, O. (2012) *Coğrafya 'ya Davet*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Hartshorne, R. (1949) *Nature of Geography*, University of Wisconsin.
- Henry, J. (2011) *Bilim Devrimi ve Modern Bilimin Kökenleri*, Küre Yayınları.
- Jensen, A. H. (2009) *Geography, History and Concepts: A Student's Guide*.
- Kaya İ. (2014) "Nitel Araştırma Yöntemleri", *Coğrafya Araştırma Yöntemleri*, Edt. Y. Arı-İ. Kaya, Balıkesir, s. 276.
- Lehmann E. (1959) "Carl Ritters Kartographische Leistung", *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin*, s. 184.
- Leighly, J. (1938) "Methodologic Controversy in Nineteenth Century German Geography", *Annals of the Association of American Geographers* Vol. 28 No.4, s. 238-239.
- Linke, M. (1981) "Carl Ritter 1779-1859", *Geographers, Bibliographical Studies*, vol. 5, 99.
- Martin, G. J.- James, P. E. (1993) *All Possible Worlds- A History Of Geographical Ideas*, John Wiley&Sons, Inc., USA.
- Özçağlar, A. (2009) *Coğrafya 'ya Giriş*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara.
- Özgüç, N. – Tümerterkin, E. (2010) *Coğrafya, Geçmiş Kavramlar, Coğrafyacılar*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Plewe, E. (1982) *Carl Ritter*, Geographisches Institute der Universitaet Mannheim.
- Ritter, C. (1822) *Die Erdkunde im Verhaeltniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen oder Allgemeine Vergleichende Erdkunde*, Erstes Buch Afrika, Berlin.
- Ritter, C. (1858) *Vergleichende Erdkunde des Halbinsellandes Klein-Asien*, Berlin.
- Schmitthener, H. (1951) *Studien über Carl Ritter*, Frankfurt.
- Tümerterkin, E. (1990) *Çağdaş Coğrafi Düşüncenin Oluşumu ve Paul Vidal de la Blache*, İstanbul.
- Warf, B. (2010) "Carl Ritter (1179-1859)", *Encyclopedia of Geographky*, Cilt 5, University of Kansas, Singapur.
- <http://www.luise-berlin.de/bms/bmstxt01/0101porb.htm> (Son Erişim: 25.10.2016)
- <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2292/unite03.pdf> (Son Erişim: 27.10.2016)